

„Maj“.

Spisal Iv. Lah.

Byl pozdní večer — první máj,
večerní máj — byl lásky čas.
Hrdliččin) zval ku lásce hlas . . .

olikokrat sem te slišal, ti krasna pesem! Pojdi pomladanskega večera po ulicah v Pragi, zaidi v „Riegrove sade“ ali v „Kinskega vrt“, na „Letno“ ali v „Stromovko“, povsod slišiš šepetati nje vabljive besede. Ž njimi se začinja ljubezen neizkušnemu petošolcu, nje nahajaš v pismu idealne deklice, nje si šepeta zaljubljeni par. Skoraj nihče več ne vpraša, odkod so te besede, kdo jih je prvi zapisal; slišijo jih drug od drugega in jih ponavljajo in tako gredo od roda do roda. Prišle so od srca in prodirajo k srcu, zato si jih vsakdo zapomni in vsakdo čuti njih moč. Tako so postale narodne te preproste, a tako čudovite vrstice . . .

Maj! Kdo na svetu ne čuti tvojih življenja polnih dni, tvojih šepetajočih večerov, tvojih skrivnosti polnih noči? Kateri pesnik še ni zapel tebi in tvoji jasni pomladi vesele pesmi? Z mogočnim glasom vabiš, maj, življenje k življenju: Živi, človek, življenje je cilj življenja! . . .

Vesel je prvi maj v Pragi! Pražan je človek, ki zna živeti, zna urediti življenje tako, da je veselo. Menda je to znak velikomeščana!

Ob štirih zjutraj zaigrajo godbe po ulicah. Tisti, ki so prvo majevo jutro dočakali v kavarnah, se pridružijo, veseli glasovi godbe in množice bude iz spanja zaspance, ki spe v krasnem prvem jutru majnikovem. Odpirajo se okna, prikažejo se veseli obrazi mladih gospodičen; kot rosa sijejo njih življenja polne oči! Morda so se prebudile ravno iz lepih sanj! Prikažejo se tudi zaspance starke, ki morda samo v lepih spominih obhajajo prvi maj. Hišniki odpirajo vrata, vse hiti na ulice in naprej po mestu, oznanjat prvi maj. Godba zavije v Riegrove sade in igra tam ves dan. Vsa Praga je pokoncu. Živahne Pražanke se pokažejo v novih toaletah, socijalni demokratje hodijo v skupinah z rdečimi, narodni socijalci s češkimi, z rdečebelimi znaki. Povsod veselo življenje in hrepenenje! In zvečer pa slišiš iz daljave glasove godbe in šumenje po ulicah, začutiš jasneje

1) Hrdlička = grlica.

tisto pesmico, kakor da jo nosi nagajiv pomladanski veter preko bujne zemlje, kakor da drhti nad mladim zelenjem, šusti v mehkem listju . . . In kar samo se ti ponavlja :

Byl pozdní večer — první máj —
večerní máj — byl lásky čas.

„To je pesem enega naših starejših pesnikov,“ mi je pisala gospodična Čehinja . . . „To je začetek njegove pesmi ‚Maj‘.“

Ako danes vprašaš Čeha, kateri je največji češki pesnik, dobiš različne odgovore. Pesnika kateksohen, kot je Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz, nam Prešeren, Čehi nimajo. Navdušeni Čehi, ki sanjajo o starem češkem kraljestvu, najbolj ljubijo Svatopluka Čecha kot pesnika, ker opeva češko sužnost in nesrečo svojega naroda; Čeh, ki mu je do tega, da je njegova domovina znana po celem svetu — in to je značilna poteza pravega Čeha — prisoja prvenstvo najplodovitejšemu pesniku menda svetovne literature, ki ga še zaradi tega pozna ves svet, to je: Jaroslav Vrchlický; ženskemu svetu se je še najbolj priljubil nežnočutni Julius Zeyer; starejši Čeh, „slovanofil“, priznava prvenstvo Janu Kollarju, češ, to je bil „vlastenec“ (domoljub); kak drug se ti mogoče potegne za Nerudo in prisodi njemu venec prvenstva.

Nam Slovencem so vsa ta imena znana. Poznamo pesnike iz časa narodnega prebujanja: Erbena kot pesnika narodnih motivov (Kytice), Čelakovskega po zvezi s Prešernom, Jana Kollarja po njegovi „Slavy Dceri“, poznamo druga imena iz predmarčne in poznejše dobe deloma po prestavah, deloma po životopisih, a malokdo pozna pesnika naših uvodnih vrstic, pesnika „Maja“, Karla Hyneka Macho. Zgodi se v svetovni književnosti, da se prikaže talent, kot meteor zasije, razsvetli temo in izgine . . . Shelley, Sep Szarzynski, Lermontov, Kette so prišli tako in so izginili. Tudi o Machi piše životopisec: Delavnost Machova ni trajala dolgo, niti pol desetletja. Pojavil se je kot meteor in je izginil . . . Da, res je bil to svetel meteor! Kdor prečita njegovo pesem „Maj“ in pogleda v njegovo burno življenje, spozna, da je bil Macha pesnik, ki je imel biti Čehom to, kar je Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz, nam Prešeren. A zasvetil je, in kakor da je spoznal, da je prišel prezgodaj ali v nepravi kraj, je zatopil v večnost. Toda njegov „Maj“ je prorokoval bodočo luč, novo življenje, obnovljenje . . . Njegov životopis je kratek kot njegovo življenje. Umril je star 26 let. Rodil se je v Pragi, na Mali strani, 10. listopada 1810. Njegov oče

je bil mlinar, mati pa je bila hči Jozefa Kirchnerja, „glasbenika iz Prage“. Oče ni bil nepremožen, a znani finančni patent Wallisov iz leta 1810. je pripravil tudi njega v bedo, tako da je mogel le malo pomagati sinu pri študijah. Študiral mu je na praških nemških gimnazijah in se je potem odločil za pravo. Leta 1834. je šel z enim svojih prijateljev v Italijo, leta 1836. pa je postal amanuensis in praktikant v Litomeřicah. V istem letu, dne 20. oktobra, je nastal velikanski požar v mestu. Mladi pesnik je hitel na pomoč bližnjemu in pomagal pri gašenju. Tu se je prehladil in štirinajst dni potem umrl . . . ter bil pozabljen! Zakaj? Razumeti moramo čas! Narodna zavest se je takrat na Češkem začela buditi. Praga je bila v tem skoraj najbolj trmošglava. Nemirno gibanje je prispelo v letih 1820. do 1830. do vrhunca. Začel se je boj na celi črti proti tujstvu. Samo dvoje je bilo: češko in tuje! Vrednost je imelo takrat samo domoljubno delo, slavljene so bili Kollar, Čelakovský, Jungmann, Palacký, Šafařik, sploh kdor je pisal o Čehih ali Slovanih. Tudi pesem je morala biti narodno-tendenciozna, da je dobila priznanje. Umetnost je lahko pri tem trpela, ideal je bila narodnost in po njej se je sodilo! Macha sam je živel v teh burnih časih, a njega ni vnela posebno „Slave Dcera“ niti iz leta 1824., niti iz leta 1832., tudi ne Kraljedvorski rokopis. V njem je spala globoka umetniška duša, hrepeneča v kraljestvo čiste poezije. Macha sam je bil mračen človek, tih, samoto ljubeč in ni maral v javnost, v boj. Bil je rojen mizantrop. Par prijateljev, ki so kot on kmalu umrli, in pa poezija, to je bilo vse, česar se je oklepal. Pisatelji viteških romanov, kakor Spiess, Radcliff ter drugi romantiki, so bili njegovi ljubljenci v mladosti. Nasrkal se je iz njih poezije, po kateri je hrepenela njegova poetiška duša. Domoljubje je pač takrat prineslo na površje knjige iz prejšnjih časov, iz zgodovine češke, a bile so večini premalo domoljubne, Macha pa je tam zagledal jasno luč, poezijo, čisto, lepo, polno čudovitosti in visokega poleta, kakor jo je čutila njegova romantiška duša. Po Evropi je bil zavladal duh romantike. Byron in Walter Scott sta bila ideala pravega pesnika. Resni Schiller in Goethe sta se umaknila fantastnemu vrvenju, poeziji, polni življenja, bojev, čudovitosti. Proslavljano Slovanstvo je spomnilo Macho na slovanske literature, posebno poljsko. Vpliv Mickiewiczevega „Wallenroda“ nanj je jasen. Pesnik je prišel na pot, ki je je iskal, prišel je v svet, ki je harmoniral z njegovo notranjščino; tu je bil doma!

Stopil je v kraljestvo poezije.

Tam, kjer v lesu na visoki skali
so srebrnozvoki hrasti stali,
se pred časom dvigal visok grad,
v njem je bival vitez Milorad.

Ljubil on je knežno Belolino,
često na grad Milino višino
nosil skozi senco je dreves
vranec k ljubici ga v črni les.

Belolina, kot boginja Lada,
tudi je ljubila Milorada,
sladke, mile sanje vsaki čas
kažejo povsod njegov obraz.

Tako začenja v eni prvih svojih pesmi. Tu takoj vidimo romantiko. Bil je to šele poskus. Pozna se še prvotnost, kajti češki jezik je bil še v povojih, gramatikalna in metrična vprašanja še niso bila stalno rešena. Poleg domoljubnih pevcev se je torej jel razvijati pesnik s čisto poezijo. Pred vsem je zanimala Macho severna Češka s svojo prirodno lepoto, posebno Krkonoši. Ker ni imel sreče, prebivati v mladosti med narodom ter poslušati bajke kakor drugi pesniki romantike, ustvarjal si je njegov duh sam čudovite pravljice. Tako je nastala „Krkonoška pot“.

Tu vidimo tisto romantično naravo, hitečo in hotečo v nadzemske sfere, polno sanj in nezadovoljnosti s svetom. Isto nahajamo v vseh njegovih mladih poskusih. Sam se opisuje tako: „S tugo-polnim srcem sem stopil v svet z nado, da najdem v njem uresničene zlate sanje prve mladosti. Objel bi jih bil! . . . Ali, ko se je zagrinjalo odgrnilo, sem zapazil, da sem ogoljufan! Na lunojasni njivi sem hotel utrgati cvet, a kot led hladna solza je oškropila nočna rosa mojo roko; — sklonil sem se nad rožo, da bi gledal nje krasoto, a videl sem, da poganja iz groba. Iskal sem ljudi, ljudi, kakršni so se kazali v mojih mladih sanjah, a našel sem same krinke, ki so brez srca gledale name; hoteč objeti raj, pritisnil sem samo hladno zemljo na svoje ljubezni polne, hrepeneče prsi . . .“ Tu vidimo Macho, pesnika svetobolja, kakor se nam kaže bolj ali manj povsod.

Italija je povznesla pesnikovega duha, čeprav mu denarne razmere niso pustile dalje časa bivati v domovini umetnosti. Romantični epos, kakor „Parizina“, „Ujetnik Chillonski“ ali „Konrad Wallenrod“, to je bil njegov ideal. Konec leta 1833. je napisal krajšo sličico: „Márinka“; večji novelistični spis je „Křivoklat“. Izšlo je v Tylovih „Květih“, a „Česká Včela“, ki jo je takrat urejal Čelakovský, je ob-

sodila tako pisanje. Macha je uvideval, da se ne razume niti z ljudmi, niti s časom! Pod vplivom W. Scotta je napisal roman „Cigani“ (priljubljena tema romantikov) in nekaj odlomkov pesmi „Menih“. Povsod se kaže, kako išče pesnik poti. Glavna njegova pesem pa je „Maj“. O tej pesmi se lahko reče: ko bi ne bil Macha napisal nič drugega, dovolj bi bil pokazal, da je pesnik in še velik! Vsega pesnika vidimo v tej pesmi! Izšla je ta pesnitev leta 1836., le nekaj mesecev pred pesnikovo smrtjo. Torej ob času, ko smo mi dobili prvi epos: „Krst pri Savici“. Pesem je pravi biser med deli, ki jih je rodila romantika. Da pesnik ni še čisto svoj, se vidi, a vendar je vse krasno, globoko, vzeto iz njegove duše. Naravnost čudovito je opisovanje prirode. Na marsikaj se spomniš: Na Puškinove „Brate razbojnik“, na Lermontovega „Demona“, „Mcirif“, ali pa na „Bojárina Oršo“, na Mickiewiczovega „Konrada Wallenroda“, ali pa na „Parizino“, a vendar stoji pred teboj „Maj“, samostojno delo češke romantike. Pesem je bila posvečena Hinku Korunu, praškemu meščanu, vnetemu domoljubu, ter ima v posvetilu refrain:

Věrný syn a bratr náš,
dobré Čechů srdce maš.

A to je le nekak odmev tedanjega domačega domoljubnega pesnikovanja. Pesem sama se začinja z uvodnimi vrsticami „Byl pozdní večer — první máj“. Sledi opisovanje prirode, v čemer menda do zdaj ni te pesmi še nihče prekosil. Pod hrastom sedi v tem času deklica Jarmila ob bregu jezera. Ljubi Viljema, voditelja „plavcev“, imenovanega „strašný lěšů pán“. Pridirja plavec in pove, da je Viljem ujet. Ubil je svojega očeta, ki mu je bil uničil srečo, in je postal glavar razbojnikov ter iztegnil roko po Jarmili. Opis prirode in čuvstvovanje deve je opisano mojstrsko. V drugem spevu opisuje Viljema v ječi. Boj junaka in njegovo razmerje do sveta je plastično risano. V „Intermezzo I.“ o polnoči govori vsa priroda o gospodu lesov. Vsak da svoje k pogrebu. V tretjem spevu je usmrtimev Viljema. Poglavlje je polno refleksov. V „Intermezzo II.“ se snidejo njegovi pristaši. Vse odmeva: vůdce zhynul (glavar je poginil).

Zašumeli so lesovi,
zašumeli so valovi,
on je umrl — umrl, umrl . . .

V četrtem spevu pride pesnik sam v tiste kraje . . . Pesem je bila čisti odmev pesnikovega čuvstvovanja. Na koncu obrne vse nase in začne zopet:

Bil spet večer je — prvi maj —
 večerni maj — ljubezni čas —
 k ljubezni zval je ptice glas,
 kjer borovi cvetel je gaj . . .
 O njej šustel je vetrč tih,
 cvetoči list je o njem drhtel,
 o njej je slavec roži pel,
 po njej je vonjal rože vzdih.
 Jezéro gladko v senc je hladih
 šumelo njeno tiho bol,
 objel ga breg je naokol,
 kot bratec sestro v dnevih mladih.

— — —

Tako sedel sem tam, da vzšla je luna v svet,
 in žar večerni in obraz moj — bled
 postal je, — mesečina se razlila
 po dolih, lesih, gorah je in dalj razkrila . . .
 Zdaj kukanje začuje se v daljavi,
 gubi se v noč, zdaj sova se pojavi . . .

— — —

In v žalosti sta mi v očeh dve solzi stali,
 kot iskre v jezeru, po licih sta igrali,
 ker moj je vek, mladosti moje vek
 odnesel daleč večni časa tek.
 In sanje daleč, kot mrtva senca, so njegove,
 kot belih mest podoba zre v valove,
 kakor umrlih misel zadnja, ki zbeži,
 kot njih ime, kot davnih bojev čas,
 sijaj na severu in svit, ki v njem žari,
 ton harfe zlomljene, kot strune zadnji glas,
 preteklih vekov dan, kot raste zvezde svit,
 kot izgubljena pot, kot mrtvih dev nakit,
 pozabljen grob, raj večnosti zakrit,
 kot ogenj pogašen, kot zadnji zvona glas,
 laboda zadnji spev, zgubljeni ljudstva raj,
 to moj je mladi vek . . .

Vidiš li potnika, ki spe k cilju? . . . vprašuje pesnik. Naj ne vidiš
 tvoje oči, kako izgine za obzorje . . . To je moje bodoče življenje!

Kdo srdci takému utěchy jaké dá?

Bez konce láska je! — Zklamánat' láska má!

In končuje zopet:

Je pozdní večer — první máj —
 večerní máj — je lásky čas;
 hrdliččin zve ku lásce hlas:
 „Hunku! — Vileme!! — Jarmilo!!!“

Nesoglasje s svetom in nesoglasje v srcu je rodilo to pesem.
 Pesnik kot da čuti, da mu je blizu konec. Kdo se ne spomni, kaj
 pravi Lermontov:

Začel sem zgodaj, končam rano
in mnogo moj um ne zvrši;
v dnu duše mi, kot v oceanu,
razbitih nad obup leži.

V tej pesmi vidimo vse svetožalje Machovo, njegova labodja pesem je to. Priroda, ljubezen, boj, oddaljene, skrivnosti polne višave, to je bila poezija romantike, ki je prehajala potem navadno v misticismem, ako se ni ohladila v realizem. Macha je ljubil pesniško: „Ljubim te in mi je žal, da te ljubim, vendar ne morem, da bi te ne ljubil.“

Nekaj dni pred smrtjo mu je izvoljenka povila sinčka; hotel jo je vzeti, določil je dan za svatbo, a nekoliko dni pred tem določenim dnem je umrl. V tem je vsa tragika.

„Maj“ je izdal pesnik samostojno in tedanja kritika ga je odločno odklonila. Nazvali so ga fantasta, razbrzdanca (celo po njegovi smrti je napisal Tyl povest „Rozervanec“, kjer je baje Macha opisan). Duh časa je bil drugačen. Macha je bil tudi „Freigeist“. Njegov junak v „Maju“ preišlja v ječi:

Temnejša noč . . . V to tmo noči
vsaj lune žar, vsaj zvezd odsvit
se vkrade — tam, tam svita ni, —
ne vkrade tja se žarek skrit,
tam sama tma prebiva . . .
Tam vse je eno, delov ni,
brez konca, brez trenutkov, dni;
ne mine noč, ne vstane dan.
Tam, kot da čas počiva . . .
nikjer ni ciljev, ne poti,
brez konca dalj, nezmerna plan
in večnost v njej kraljuje . . .
Vse prazno, pusto nad menoj
in okrog mene, pod menoj
le sama praznost biva.
Brez konca — tiho, — nikak glas,
brez konca kraj je, — noč in — čas — —
to misli smrtnih sen krasan,
to, kar se „nič“ naziva . . .
in ko se jutri nagne dan,
v ta prazni nič sem odpeljan . . .

Tak duh je bil seveda takrat še nenavaden, dasi je ostro spojen z romantiko. Byron da sežgati mrtvega Shelleya v Italiji in da pepel shraniti na protestantovskem pokopališču v Rimu, Puškin se v pismu do prijatelja priznava za ateista in ga zato zasledujejo, Mickiewicz gre s poljsko mladino po istih potih, tudi Prešeren je razvpit svobodomislec. Kričeče domoljubje ter idealizem in njegovo pojmo-

vanje o umetnosti in življenju, to se ni zlagalo, zato ga čas ni razumel — izginil je ter je bil pozabljen. A imelo je priti obnovenje. Leto 1848. je dalo Čehom pravice in svobodo. Ideal, za katerim je stremil češki narod pol stoletja, je bil dosežen. Še se oglašajo domoljubni pesniki, opevajo domovino. A prične se novo gibanje, hrepenenje po pravi poeziji. Že 1848. leta se pripravlja izdaje spisov genijalnega Mache. Sicer se je to zavleklo za nekaj let, a duh njegov je zmagal. Novi pesniški naraščaj je zagledal v njem svojega predhodnika. V znamenju „Maja“ se začne vse gibanje. Ne Kollar, ne Čelakovský, Macha postane vzgled pesnika. Leta 1858. izdado Hálek, Frič, Barak almanah „Maj“. V času torej, ko smo tudi mi z „Glasnikom“ začeli novo pot, nastopijo novi ljudje tudi na Češkem v znamenju „maja“. Vitězslav Hálek, posebno znan po svojih „Večernih pesmih“, podobnih „Obrazom“ našega S. Jenka, postane prvi pesnik („Večerní písně“ so letos izšle zopet v več izdajah). Za njim sledi plodoviti Neruda. Domoljubje se umakne pravi poeziji. Tu se torej zgodi prevrat, ki ga pri nas (gl. let. „Zvon“ str. 168. do 169.) vidi dr. Tomišek v osemdesetih letih. Humanizem prehaja potem celo v kozmopolitizem. Slavna trojica: Čech, Zeyer, Vrchlický je sledila temu začetku in dvignila češko slovstvo na oni vrhunec, na katerem se nahaja danes. A še je „maj“ geslo. Osnovalo se je pisateljsko društvo „Maj“, kjer so se združili najboljši češki pisatelji, iz njega se je rodilo „založništvo Maja“, iz njega je izšel beletristični tednik, ilustrovani „Maj“. Danes je to močna organizacija, ki je prinesla lepih del češki literaturi. Skrbi se za cenejše izdaje poljudnih knjig, skrbi se za otroške knjižice, začel je poleg „Maja“ izhajati časopis za mladež, skrbi se za dobre igre, pa tudi za pisateljski penzijski fond se skrbi.

To so torej odmevi Machovega „Maja“. Macha sam ni velik po množini del. 10, 20, 30 knjig, to je znamenje češkega pisatelja; nekaj pesmic, par spisov v nevezani besedi in krasni „Maj“, to je delo Machovo. Majhen je ruski Koljčov, a kdo ga ne čita rad, kdo ne pritrди, da je pesnik. Isto je Macha. Malo, a to je poezija, tu se pokaže ves pesnik. „Maj“ je bil mnogokrat izdan. Lani je bila Machi posvečena majeva številka lista „Maja“. Njegovo ime se sicer malo imenuje, celo prave podobe nimajo njegove. Med obsežnimi deli drugih pesnikov izgine mala knjižica, kakor izgine v ognju iskra, ki je provzročila ogenj. Toda duh „Maja“ je oživil in prerodil češko slovstvo! Zatonil je bil meteor, a njegov lesk je prorokoval lepšo bodočnost. —

